

DOI: 10.5281/zenodo.16265498

Link: <https://zenodo.org/records/16265498>

XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI YORDAMIDA INNOVASION FAOLIYATINI MOLİYAVIY RAG‘BATLANTIRISH

Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich

I.f.f.d (PhD), dotsent, iqtisodiyot fakulteti,

Namangan davlat texnika universiteti

email: nbahriddinov@lincolnucsf.edu

***Annotatsiya** - maqolada xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlarning innovatsion faoliyatini moliyaviy rag‘batlantirishda xorijiy davlatlar tajribasi yoritib berilgan. Mazkur masala bo‘yicha turli xorij olimlar qarashlari ko‘rsatilgan va ularning amaliyotda qo‘llash imkoniytlari tavsiya etilgan. Innovatsion faoliyatni moliyaviy rag‘batlantirishning chet el tajribasi atroflicha yoritib berilgan.*

***Kalit so‘zlar** - innovatsion faoliyat, rag‘batlantirish, korxonalar, moliyaviy rag‘bat, xorijiy tajriba, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, globallashuv, iqtisodiy o‘shish, ijtimoiy va ijtimoiy infratuzilma, xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlar.*

KIRISH

Hozirgi zamonda innovatsiyaga iqtisodiyot taraqqiyotining asosiy drayverlaridan biri sifatida qaralmoqda. Innovation faoliyatni rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri uni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish hisoblanadi. Xorijiy davlatlarning bu sohada to‘plagan tajribasi mamlakatimiz uchun katta amaliy ahamiyatga ega. Ularning ilg‘or usullarini tadbiq etish mahalliy korxonalarning innovation salohiyatini kuchaytirishga, iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Dunyo iqtisodiyotining yetakchi davlatlari tajribasi iqtisodiy o‘shish bu to‘g‘ri tanlangan investisiya siyosati ekanligini ko‘rsatadi.

Samarali investisiya siyosatida asosiy e‘tibor mavjud resurslar, investisiyalar sharoitida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustivor yo‘nalishlarini aniqlab olish, investisiyalarni aniqlangan istiqbolli yo‘nalishlarga safarbar qilishdir.

Bu yerda so‘z moliyaviy resurslar hajmida emas, balki, kelajakda ushbu yo‘nalishlar bo‘yicha bajariladigan ishlarda rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanish xususida bormoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy yo‘nalishlaridan biri barcha sohalarni modernizatsiyalash va innovation rivojlanishga o‘tishi xisoblanadi. Jahon iqtisodiyotining zamonoviy tendensiyalari sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsiyalarni joriy etishni talab qilmoqda.

Innovation faoliyatni moliyaviy rag‘batlantirish jarayonida moliyaviy mexanizmlar muhim o‘rin tutadi. Xususan, xorijiy davlatlar tajribasi innovatsiyalarni

rag‘batlantirishda samarali moliyaviy instrumentlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etishda qimmatli tajriba manbai hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tadqiqot davomida yuqorida ta’kidlangan innovasion faoliyatga oid dastlab keng ma’noda «Innovatsiya» atamasi birinchi marta avstriyalik iqtisodchi Y.Shumpeter tomonidan 1912 yilda «Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi»²² asarida taklif etilgan. Innovasion nazariyaning eng asosiy qoidalari ham ushbu asarda to‘la asoslab berilgan.

Amerikalik boshqaruv bo‘yicha mutaxassis P.Druker innovatsiyaga nisbatan yanada kengroq yondashuvni chiqdi, ya’ni «Yangilik kiritish – bu murakkab tizim bo‘lib, uning yordamida g‘oyalar va ixtirolar birinchi marta tijorat voqeligiga aylanadi. Bu – mahsulot yoki xizmat turlarini bozorga chiqarish, iqtisodiyotga muvaffaqiyatli joriy etish, demakdir»²³ ishlab chiqdi.

METODOLOGIYA

Maqolada mavzu doirasidan kelib chiqqan holda ilmiy va nazariy yondashuvlar o‘rganilib, mushohada qilingan. Tadqiqotda qo‘yilgan maqsadga erishish uchun yo‘nalish tanlab olingan. Birlamchi hamda ikkilamchi ma’lumot manbalarini chuqur o‘rganshi va asoslash uchun tadqiqot strategiyasi belgilab olingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Innovasion faoliyatni rag‘batlantirish, avvalo, davlatning iqtisodiy siyosatida muhim o‘rin tutadi. Moliyaviy rag‘batlantirish davlat yoki xususiy manbalar orqali innovatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur mablag‘larni taqdim etish, soliq imtiyozlari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlat grantlari, subsidiyalar, qarz kafolatlari, venchur mablag‘larini, ilmiy-tadqiqot ishlariga ajratiladigan davlat mablag‘lari kabi vositalarni o‘z ichiga oladi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, moliyaviy rag‘batlantirishning to‘g‘ri tashkil etilishi innovasion loyihalarning tijorat jihatdan samaradorligini oshirada va xususiy kapitalning ushbu sohada ishtirokini kuchaytiradi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlari juda rivojlangan. Masalan, Germaniya – “High-Tech Strategy” dasturi orqali 2020-2024 yillarda yiliga taxminan 15 mlrd yevro ajratilmoqda. Davlat soliq imtiyozlari bilan birga grantlar va subsidiyalar berish tizmini joriy qilgan. Fransiya – “Credit d’Impot Recherche”(CIR) soliq krediti innovasion tadqiqotlarga sarflangan xarajatlarning 30 foizini qaytarib berishni nazarda tutadi. Finlyandiya – “Business Finland” agentligi orqali startaplarga grantlar, arzon kreditlar hamda eksportni qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini taklif qiladi²⁴.

²² Shumpeter Y. «Teoriya ekonomicheskogo razvitiya». – M., Progress, 1982. –455s.

²³ П.Друкер Новый бизнес.- М.: Экономика, 1993, с

²⁴ Horizon Europe Programme Guide, European Comission, 2021

AQSH da innovation faoliyatni moliyaviy rag'batlantirishda davlat bilan xususiy sektor hamkorligi asosiy ahamiyatga ega. Misol uchun Small Business Innovation Research (SBIR) dasturi orqali korxonalarga innovation tadqiqotlarni amalga oshirish uchun yillik milliardlab dollar grantlar ajratiladi. Venchur kapital bozori AQSH da dunyodagi eng yirik bozorlardan biri bo'lib, xususiy investorlar startaplar uchun muhim moliya manbai hisoblanadi. AQSH da innovatsiyani moliyalashtirishda Small Business Innovation Research (SBIR), Small Business Technology Transfer (STTR), National Science Foundation (NSF) grantlari kabi yirik dasturlar bor. AQSH da korxonalar innovatsiyaga sariflagan xarajatlarini federal soliqdan chiqarib tashlash imkoniga ega (R&D Tax Credit)²⁵.

1-Jadval. AQSHda innovatsiyani moliyalashtirishning asosiy vositalari²⁶

Vosita nomi	Mazmuni	Mablag' miqdori (o'rtacha)
SBIR	Kichik biznes uchun grantlar	\$150,000 - \$1000,000
STTR	Universitetlar bilan hamkorlikda tadqiqot	\$150,000 - \$1000,000
R&D Tax Credit	Soliq imtiyozlari	Innovatsiya xarajatlarining 20-30%

Janubiy Koreya innovation iqtisodiyotga o'tishda davlatning faol ishtirokini namoyon qildi. **Innovative Growth Fund** orqali startaplar uchun 10 trillion von (tahminan 8,5 mlrd dollar) ajtilgan. Soliq imtiyozlari esa 25 foizgacha innovatsiya xarajatlarini qamrab oladi. Koreya davlati grantlari va xususiy venchur kapitalini uyg'unlashtirgan "**Matching Fund**" tizimini yo'lga qo'ygan. Bu startaplar davlat uchun ham, xususiy sektor uchun ham mablag'larini jalb qiladi²⁷.

Xitoy innovatsiyani rag'batlantirishga katta davlat mablag'larini yo'naltirmoqda. Davlat moliyalashtirish manbalari National Innovation Fund, High-Tech Zones (taxminan 150 ta). Shuningdek, Xitoyda korxonalar uchun soliq imtiyozlari ko'zda tutilgan, innovatsiyaga yo'naltirilgan xarajatlardan 75 foizi soliqdan chiqarib tashlanadi²⁸.

Yevropa yoki AQSH tajribasi asosida O'zbekistonda ham tadqiqot va ishlanmalarga sarflangan xarajatlarning ma'lum qismini soliqdan chiqarib tashlash tizimini kengaytirish maqsadga muvofiq. Masalan, soliq imtiyozi inovasion xarajatlarining 20-30 foizigacha, R&D xarajatlarini qoplash uchun to'g'ridan-to'g'ri subsidiyalar. Venchur fondlarining rivojlantirishda Janubiy Koreyaning "Matching

²⁵SBIR/STTR Program Overview, U.S. Small Business Administration, 2023.

²⁶Муаллиф томонидан шакиллантирилган.

²⁷Korean Ministry of SMEs and Startups Annual Report, 2022.

²⁸China Notional Innovation Fund, Annual Report, 2021.

Fund" modeli qiziqarli. O'zbekistonda davlat va xususiy sektor mablag'larini uyg'ulashtirgan tizim venchur sarmoyani kengaytirishga yordam beradi. AQSH ning SBIR/STTR dasturlariga o'xshash maxsus grant dasturlari yaratish O'zbekistonda kichik innovation biznesni rag'batlantiradi.

Xitoy tajribaasiga qarab, texnoparklar va maxsus innovation zonalarga soliq imtiyozlari berish maqsadga muvofiq.

2-Jadval. Xorijiy tajriba va O'zbekiston uchun tavsiyalar²⁹

Davlat	Tajriba	O'zbekistonda qo'llash imkoniyati
Fransiya	CIR – 30% soliq imtiyozi	Soliq imtiyozlarini joriy etish
AQSH	SBIR/STTR	Grant dasturlarini tashkil etish
Janubiy Korea	Matching Fund	Davlat-xususiy sherikchilik tizimini kuchaytirish
Xitoy	High-Tech Zones	Innovatsiya zonalari tashkil etish

O'zbekistonda so'nggi yillarda innovatsiyani qo'llab-quvvatlash borasida bir qator ishlar amalga oshirildi. Masalan, Innovation rivojlanish vazirligi tashkil etildi, Ilmiy-tadqiqod institutlariga davlat grantlari ajratila boshlandi, "Innovative Development Strategy" qabul qilindi, Soliq imtiyozlari belgilandi (ammo hali YeI yoki AQSH darajasiga yetmagan).

Bundan tashqari, texnoparklar va innovatsiya markazlari tashkil etilayotgani ijobiy qadamdir. Lekin xorij tajribasi bilan solishtirganda venchur kapitali bozori hali rivojlanmagan, grant dasturlari cheklangan.

Rivojlangan xorijiy davlatlarning tajribasiga ko'ra, ularning har birida innovatsiyalarni moliyaviy rag'batlantirishda davlatning roli siyosati tuzilishiga, iqtisodiy rivojlanish darajasiga va eng muhimi innovation siyosatning motivatsiyasiga bog'liq bo'lib, u o'ziga xos tarzda nomoyoni bo'ladi. Bunga misol qilib dunyo miqiyosidagi rivojlangan va yuqori rivojlanayotgan mamlakatlarni keltirish mumkin. Masalan, AQSH uchun asosiy xarakat dunyo miqiyosidagi global xarbiy-siyosat va iqtisodiy gegamonlikni saqlab qolish. Yevropa mamlakatlari uchun ijtimoiy barqarorlik va turmush sifatini saqlash. Xitoy davlati uchun barqaror o'sish va iqtisodiy yetakchilikka erishish. Xindiston, Malaziya uchun esa, qashshoqlik va ichki muammolarni yengish, barqarorlikka erishish. Koreya Respublikasi (Janubiy Koreya) va Singapur uchun makro darajada mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish turadi³⁰.

Bunday rivojlanish har bir mamlakatning ichki siyosiy tizimidan kelib chiqqan holda belgilab beriladi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda davlat byudjeti muhim man'ba bo'lsa-da,

²⁹Муаллиф томонидан шакиллантирилган.

³⁰Селезнёв П.С. Инновационная политика "незападных" стран в начале XXI столетия: поиск приоритетов модернизации.-М.: «Финансовой университет». 2013. С-11.

innovation ishlanmalarni moliyalashtirish va amalga oshirishda ikkinchi darajali hisoblanadi. Ularda ilmiy tadqiqotlarni umumiy moliyaviy ragʻbatlantirishdagi davlat byudjeti bilan birgalikda xususiy sektorning ulushi ham yuqori koʻrsatkichga ega. Mamlakatimizda soʻnggi yillarda xorijiy davlatlar mablagʻlari hisobidan ITTKI larga sariflangan xarajatlar yildan yilga oʻsib borgan (3-jadval).

3-jadval. Moliyalashtirish manbalari boʻyicha ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga xarajatlar³¹

(mln. soʻm)

Moliyalashtirish manbalari/Yillar	2020	2021	2022	2023
davlat byudjeti mablagʻlari	524 252,6	591 421,7	752 605,9	732 470,6
byudjetdan tashqari fond mablagʻlar	24 660,0	23 247,4	171 092,3	83 507,0
shaxsiy mablagʻlar	199 679,4	267 715,1	362 543,9	423 763,1
buyurtmachi mablagʻlari	75 880,5	61 940,4	81 025,0	90 162,9
xorijiy manbalar mablagʻlari	236,0	2 159,6	2 641,1	6 238,4
Jami	824 708,5	946 484,2	1 369 908,2	1 336 141,9

3-jadvaldan koʻrinib turibiki, ITTK ishlariga ajratilgan xorijiy mablagʻlar 2020 yil 236,0 mln. soʻmdan 2023 yilgacha oʻsib borib 6 238,4 mln.soʻmga yetgan..

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga koʻra, masalan, Germaniyada ilmiy-tadqiqod va tajriba-konstruktorlik ishlarni ishlab chiqarishga joriy etishni moliyalashtirishda davlatning manfaatdorlik darajasi past baholanadi. Xorijiy davlatlar tajribasiga koʻra, innovation jarayonlarni moliyalashtirish mexanizmlarini turli shakllari faol tarizda qoʻllanib kelinmoqda.

Sanoati rivojlangan Xitoy, Janubiy Koreya va Singapur kabi bir qator mamlakatlar innovatsiyalarni moliyaviy ragʻbatlantirishning eng zamonoviy mexanizmlarini qoʻllashga oʻtib, rivojlanayotgan davlatlardan ilgarilab ketdi.

Mamlakatimizda mavjud hom ashyo resurslarni qayta ishlash darajasini oshirish oʻrniga , hom ashyo eksportini jadal rivojlanishiga va ularni qazib olishda xorijiy korxonalarni investor sifatida jalb etilgani maʼlum. Endilikda respublikada hom ashyo eksportidan bosqichma-bosqich voz kechish, tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarib innovation muhitni takomillashtirishga katta ahamiyat qaratilmoqda.

³¹ www.stat.uz – Statistika qoʻmitasining rasmiy saytining 2020-2024 yillardagi hisoboti.

Milliy resurslar qazib olishda xorij investisiyasi ijobiy natija berishi mumkin, ammo uni eksport qilinishi natijasida valyuta mamlakatda qo'shimcha ish o'rinlari yaratishdan boshqa ijobiy natija bermaydi. Agarda xorijiy investisiyalar yordamida mahalliy hom ashyo va zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda, innovasion mahsulotlar ishlab chiqarish sohalar kesimida yo'lga qo'yilsa, samaraga erishish imkoniyati ortadi³².

Sanoati rivojlangan xorijiy davlatlarda yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishining 80-95 foizi texnika va texnologiyalarda mujassamlashtirilgan yangi bilimlar xissasiga to'g'ri kelmokdi. Milliy innovatsiya tizimini yaratilishi tufayli rivojlanishning innovasion yo'lga qadam qo'yishga muvoffiq bo'lindi. AQSH da o'tkazilgan tadqiqodlarga ko'ra, aynan milliy innovatsiya tizmlari XXI- asrning bosh yutug'i deya e'tirof etilmoqda.

Mustaqil davlatlar xamdo'stligi (MDX) mamlakatlari Ukraina, Belarous, Qozog'iston va boshqalarda innovasion salohiyatdan foydalanishning mavjud mexanizmlari moliyalashtirish masalalarini ham o'z ichiga olgan innovasion jarayonlarni tartibga solish tizmlari, ya'ni inson kapitali, ishbilarmonlik faoliyati uchun yengilliklar, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish va saqlash tizimiga ta'sir eta oladigan omillar, fan sohasining rivojlanish darajasi va boshqa shu kabilarga asoslanadi. Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq innovasion faoliyat va innovasion moliyalashtirishni shakllantirish va rivojlantirishga muhim e'tibor qaratilgan.

Xorijiy investorlar yordamida mamlakatimizda qurilgan ob'yektlar Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qashqadaryo, Surhondaryo, Xorazim, Novoiy viloyatlari va Farg'ona vodiysi viloyatlarining qishloq xududlarida bo'lsa, yagona soliq to'lovlari, daromad (foyda solig'i), mulk solig'i va infratuzilmani rivojlantirish solig'laridan to'liq ozod qilinadi. Bundan kelib chiqadiki imtiyoz va soliqlardan ozod etish orqali xorijdan pul oqimlarini kirib kelishini ham innovasion faoliyat va innovasion moliyalashtirish deb tushunish mumkin³³.

Mamlakatimiz sanoat korxonalari innovasion faoliyatini davlat tomonidan moliyaviy rag'batlantirishni takomillashtirishda maqsadli ayrim imtiyozlar berish, jadallashtirilgan amartizatsiya qo'llash va shu kabi ishlarda rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanishni lozim hisoblaymiz. Bunday mamlakatlarning hukumatlari xususiy biznesni ilmiy-tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlarini moliyalashda faolroq ishtirok etishlariga erishishga intiladilar.

Dunyo iqtisodiyotining yetakchi davlatlari tajribasi iqtisodiy o'sish –bu to'g'ri tanlangan investisiya siyosati ekanligini ko'rsatadi.

Samarali investisiya siyosatida asosiy e'tibor mavjud resurslar, investisiyalar sharoitida mamlakatni ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirishning ustivor yo'nalishlarini aniqlab olish, investisiyalarni aniqlangan istiqbolli yo'nalishlarga safarbar qilishdir.

³² Хуразов З.Қ. Инновацион молиялаштиришнинг назарий жиҳатлари. // Иқтисод ва молия. 2015.

³³ Ваҳабов А.В., Маликов Т.С. / Дарслик. –Т., 2010.

Bu yerda soʻz moliyaviy resurslar hajmida emas, balki, kelajakda ushbu yoʻnalishlar boʻyicha bajariladigan ishlarda rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanish xususida bormoqda.

Oʻzbekiston iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy yoʻnalishlaridan biri barcha sohalarni modernizatsiyalash va innovasion rivojlanishga oʻtishi xisoblanadi.

Horijiy davlatlarda innovasion salohiyatni baholashning tizimli modelini aniqlashda elementli, strukturali, funksional va integral jihatlari tahlil qilinadi.

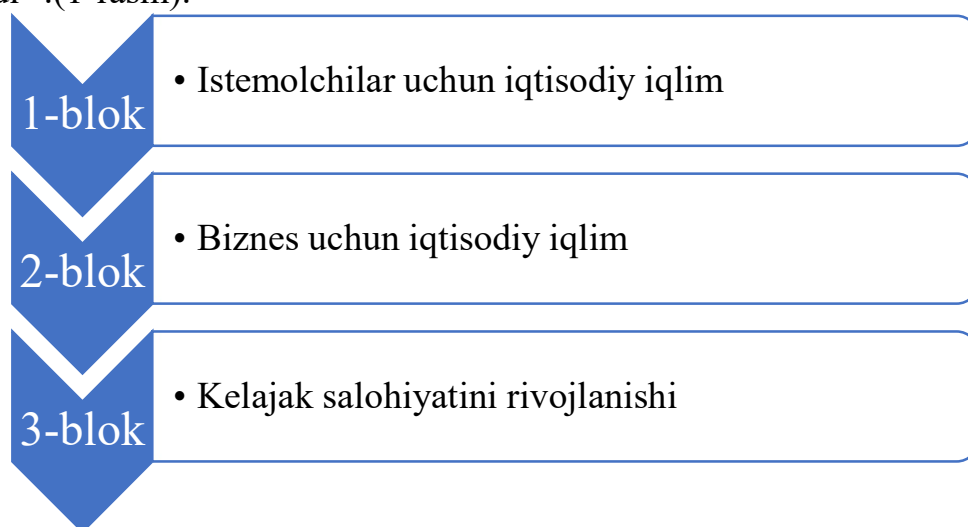
Elementli jihati innovasion salohiyatning umumiylik va quvvatlilik tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

Strukturali jihati innovasion salohiyatning tizimli yaʼni miqdor va sifatning oʻzaro bogʻliqligi bilan aniqlanadi.

Funksional jihatida innovasion salohiyatning sanoat korxonalarida innovasion faoliyat boʻyicha taqqoslash tahlilini amalga oshirishga yordam beradi.

Integral jihati innovasion salohiyat tizimida nomutanosibliklarni, qarama-qarshiliklarni yechish usullarini aniqlaydi, boshqa sanoat korxonalarida innovasion faoliyat bilan muvofiqlashtiroʻvchi aloqalarni barqaror rivojlantirish uchun innovasion salohiyat iyerarhiyasini belgilaydi.

AQSH iqtisodiy va innovasion salohiyatini baholash uchun "Shtatlar rivojlanish xaritasi (The Development Report Card for the States DRS)" ishlab chiqilgan boʻlib, 67 ta koʻrsatkichlarni oʻz ichiga oladi va uchta asosiy blokga birlashtiriladi³⁴. (1-rasm).

1-rasm. AQSH iqtisodiy va innovasion salohiyatini baholash koʻrsatkichlari bloki³⁵.

Isteʼmolchilar uchun iqtisodiy iqlim bloki oʻz ichiga bandlik va ishsizlik darajasi koʻrsatkichlarini, oʻrtacha ish haqi, ijtimoiy sugʻurtaloʻvlarini, "ishlayotgan kambagʻallar" darajasi, daromadlar tengsizligidarajasi, turmush sifati tavsifi va ish oʻrinlari koʻrsatkichlarini qamrab olgan. Aholining turmush sifati baholanishi koʻrsatkichlariga migratsiyadarajasi, bolalar oʻlimi, yurak qon-tomir kasalliklaridan

³⁴ Development Report Card for the States/ URL: [http://cfed.org/knowledge_center/research/DRS/\(date of treatment:02/20/2018\)](http://cfed.org/knowledge_center/research/DRS/(date of treatment:02/20/2018)).

³⁵ Муаллиф томонидан шакллантирилган.

o'lim darajasi, saylovlarda faol qatnashishi kiradi. Shuningdek bu blok ko'rsatkichlariga energiya iste'moli, qayta tiklanadigan energiya manbalari, yil davomida shtat aholisining o'rtacha bosib o'tgan masofasi, toksik mahsulotlar ishlab chiqilishi va issiqxona gazlari chiqindilari baholanishi ham kiradi. Har bir blok bo'yicha monitoring tizimi ko'rsatkichlar dinamikasini o'z ichiga oladi. Masalan, ishsizlik darajasi dinamikasi, qambag'allik darajasi dinamikasi va boshqalar.

Biznes uchun iqtisodiy iqlim bloki quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholanadi: ishlab chiqarishga kiritilgan investisiyalar darajasi, ishlab chiqarishni diversifikatsiya darajasi, yangi tashkil etilgan kompaniyalar miqdori, yangitashkil etilgan ish o'rinlar miqdori va boshqalar. Bu ko'rsatkichlar asosida oldingi boblarimiz paragraflarida biz ham tahlil qilganimizdek, innovasion salohiyatga ta'sir ko'rsatadi va mahalliy byudjet daromadlarini oshishiga olib keladi.

MUHOKAMA

Yevropa ittifoqi sanoat korxonalparida innovasion faoliyatni moliyaviy, iqtisodiy salohiyatini baholashda sanoat korxonalarida innovasion faoliyat kapital konsepsiyasi va sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning raqobatbardoshlik indeksi (EU Regional Competitiveness Index) ishlab chiqilgan³⁶.

Yevropa ittifoqi sanoat korxonalarida innovasion faoliyati uchun ishlab chiqilgan sanoat korxonalarida innovasion faoliyat kapital konsepsiyasi, sanoat korxonalarida innovasion faoliyat resurslarinidynamik tarzda analitik ifodalab, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishida yangi bozorlarga erishishdan mehnat resurslarini jalb qilish va biznesni rivojlantirishgacha bo'lgan masalalar yechimini beradi. Sanoat korxonalarida innovasion faoliyat kapital konsepsiyasi, hududda mavjud barcha aktivlar shu jumladan moddiy va nomoddiy aktivlarni o'z ichiga qamrab olib, ushbu aktivlardan samarali foydalanish uchun qabul qilinadigan qarorlar va malaka tajribalarini hisobga olgan holda, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning (shahar, viloyat) endogen rivojlanish asosini tashkil etadi. Sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning rivojlanishi va reja dasturlarini tuzish uchun bu yondoshuvning ahamiyati katta³⁷.

Sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning kapital konsepsiyasini tashkil etadigan barcha ko'rsatkichlar 8ta asosiy bloklarga guruhlangan bo'lib, ko'yidagilardan tarkib topgan³⁸:

1. Jismoniy resurslar va ularni boshqarish (flora, fauna, atmosfera, suv resurslari va boshqalar);
2. Madaniyat va hududning o'z-o'zini aniqlash (qiziqishlar, umumiyqadriyatlar);
3. Inson resurslari (ko'payishi va ijtimoiy tuzilishi, bandlik vaboshqalar);
4. Implisit va eksplisit nou-xau va malaka;

³⁶ EU Regional Competitiveness Index RCI 2013//URL:<https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-andtechnical-reseach-reports/eu-regional-competitiveness-rci-2013>(2019) 42 bet.

³⁷ OECD Territorial Outlook 2001 URL: <http://www.oecd-ilibrary.org>.

³⁸ LEADER Observatory Territorial Competitiveness: Creating a Territorial Development Strategy in the light of theLeader Experience. Brussels: LEADER Observatory,1999.

5. Mahalliy boshqaroʻv organlari va administratsiya (siyosiy qoidalar, boshqaroʻv, moliyalashtirish);
6. Biznes;
7. Bozorlar va tashqi aloqa;
8. Imidj va hududni idrok etish.

Yevropa ittifoqining rivojlanish imkoniyatlari avvalom bor sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning barqaror rivojlanishi va iqtisodiy oʻsishiga asoslanadi. Sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning rivojlanishi bashoratlarida asosiy eʼtibor endogen aktivlarga, soʻng ekzogen – investisiya va transfertlarga asoslanadi. Har bir hududning ishlab chiqarish hajmiga taʼsir etuvchi kompleks oʻzaro bogʻliq omillarga infratuzilma, geografik joylashuvi, koʻlami, demografik koʻrsatkichlar, sanoatlashuv ixtisolashuvi, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatlashtirish darajasi kiradi³⁹. Sanoat korxonalarida innovasion faoliyat rivojining asosiy faktoriga endogen koʻrsatkichlar kiradi, bularga: inson kapitali (yuqori malakali mutahassislar zahirasi sifatida ham, mehnat resurslari kasb ishchilarining yetishmasligi sifatida ham), infratuzilma, innovasion faollik, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatlashuvi va koʻlami eʼtiborga olinadi. Bu omillar bir birini toʻldiruvchi boʻlib hisoblanadi. Ushbu aktiv va resurslarni boshqaruvi sifatiga ham eʼtibor qaratiladi.

Yevropa ittifoqida sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning raqobatlashuv indeksi Yevropa komissiyasi xomiyligida ishlab chiqilgan boʻlib, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatga strategik maqsadlarini aniqlash va rivojlanishning ustuvor yoʻnalishlarini belgilashda yordam berishga qaratilgan⁴⁰.

Avstraliyada sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning salohiyati indeksi AQSH uchun ishlab chiqilgan sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning salohiyati indeksi asosida ishlab chiqilgan boʻlib, uchta asosiy guruh indekslarni – iqtisodiy salohiyat indeksi, ijtimoiy – demografik salohiyat indeksi va jamiyatning rivojlanish indekslarining oʻz ichiga qamrab olgan⁴¹.

Iqtisodiy salohiyat indeksi hudud aholi daromadlarining tengsizligi koʻrsatkichlari, sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning iqtisodiy diversifikatsiya darajasi, uy-joyning arzonligi darajasi hamda iqtisodiydinamikaning subindeksi dan iborat, u oʻz navbatida ilmiy tadqiqot tajriba konstruktorlik xarajatlaridan, yil davomida yangidan tashkil etilgan va faoliyatini toʻxtatgan korxonalar miqdoridan, kengpolosli internetga ulangan uy xoʻjaliklaridan, yirik korxona va kichik korxonalar sonidan iborat. Ijtimoiy – demografik indeksi sanoat korxonalarida innovasion faoliyatning taʼlim olish darajasini baholaydi, mehnat bozorida xotin- qizlarning qatnashish darajasini, qashshoqlik darajasi va umr koʻrish darajasi koʻrsatkichlarini oʻz ichiga oladi. Sanoat korxonalaring innovasion faoliyatida jamiyatning rivojlanish indeksi integral koʻrsatkichlarni oʻz ichiga qamram

³⁹ OECD How regions grow: trends and analysis, OECD publishing, 2019, p34.

⁴⁰ EU Regional Competitiveness Index RCI 2013//URL:[https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/eu-regional-competitiveness-rci-2013\(2019\)426en](https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/eu-regional-competitiveness-rci-2013(2019)426en).

⁴¹ KPMG Australian Regional Capacity index, KPMG, 2015/ URL: <http://www.kpmg.com/AU/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/australian-regional-capacity-index.pdf>.

olgan bo'lib, ularga ko'yidagilar kiradi: immigrantlar ulushi, sport musobaqalarida qatnashayotgan shaxslar, aholining saylovlardan faol qatnashishi va qamoqxonalarda mahbuslarning ulushi.

XULOSA

Qulay innovasion muhitni ta'minlovchi imtiyozlarning oshirib borilishi umumiy tendensiyadir. AQSHda fan-texnika taraqqiyotining faollashtirishga qaratilgan yuzdan ortiq imtiyozlar mavjud. Muhimi shundaki, soliq orqali quvvatlash oldindan avanslash tarzida emas, balki erishilgan real innovatsiya uchun rag'bat sifatida amalga oshiriladi. Aslida firmaning mamlakatdagi innovasion jarayonga qo'shayotgan hissasi, u olayotgan soliq imtiyozlariga mos keladi.

Rivojlangan mamlakatlarda innovasion faoliyatni davlat tomonidan rag'batlantirishdagi bosh qoida imtiyozlar ilmiy tashkilotlarga emas, balki korxona va investorlarga taqdim etilishidir.

Fikrimizcha xorijiy davlatlarning innovatsiyani moliyaviy rag'batlantirish sohasidagi tajribasi mamlakatimiz uchun boy manba hisoblanadi. Fransiya, AQSH, Janubiy Koreya va Xitoy kabi mamlakatlarda qo'llanilayotgan moliyaviy vositalar soliq imtiyozlari, grantlar, ventur kapitali va innovatsiya zonalar kabi yo'nalishlar mamlakatimizda ham keng tadbiiq etilishi mumkin. Shu asosda mahalliy innovasion faoliyatni yanada rivojlantirib tadbirkorlar uchun qulay sharoit yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYHATI

1. N.Baxriddinov. Xo'jalik yurutuvchi korxonalarni innovatsion faoliyatni moliyaviy rag'batlantirishda xorij tajribasining o'rni. // "IQTISODIY TARAQQIYOT VA TAHLIL" ilmiy elektron jurnali, IV-son, Aprel 2025.
2. Шумпетер Й. «Теория экономического развития». – М., Прогресс, 1982. –455с.
3. П. Друкер Новый бизнес.- М.: Экономика, 1993, с.
4. Horizon Europe Programme Guide, European Commission, 2021.
5. SBIR/STTR Program Overview, U.S. Small Business Administration, 2023.
6. Korean Ministry of SMEs and Startups Annual Report, 2022.
7. China National Innovation Fund, Annual Report, 2021.
8. Селезнёв П.С. Инновационная политика "незападных" стран в начале XXI столетия: поиск приоритетов модернизации.-М.: «Финансовой университет». 2013. С-11.
9. Хуразов З.Қ. Инновацион молиялаштиришнинг назарий жиҳатлари. // Иқтисод ва молия. 2015.
10. Ваҳабов А.В., Маликов Т.С. / Дарслик. –Т., 2010.
11. Development Report Card for the States/ URL: [http://cfed.org/knowledge_center/research/DRS/\(date of treatment:02/20/2018\)](http://cfed.org/knowledge_center/research/DRS/(date%20of%20treatment:02/20/2018))
12. EU Regional Competitiveness Index RCI 2013// URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-andtechnical-research-reports/eu-regional-competitiveness-rci-2013>(2019) 42 бет.

13. LEADER Observatory Territorial Competitiveness: Creating a Territorial Development Strategy in the light of the Leader Experience. Brussels: LEADER Observatory, 1999
14. OECD How regions grow: trends and analysis, OECD publishing, 2019, p34
15. KPMG Australian Regional Capacity index, KPMG, 2015/ URL: <http://www.kpmg.com/AU/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/australian-regional-capacity-index.pdf>